

LIETUVOS NACIONALINIS MUZIEJUS

Jan Bułhak
VILNIUS

I knyga

LEONARDAS VITKUS

Jan Bułhak

VILNIUS

I knyga

Sudarytoja Jūratė Gudaitė

LIETUVOS NACIONALINIS MUZIEJUS

UDK 947.45-25(084)
Bu231

Knygos leidimą parėmė:

Kultūros rėmimo fondas

MG BALTIC

Koncernas „MG Baltic“

Nuoširdžiai dėkojame muziejams, bibliotekoms, archyvams ir kolekcininkams, leidusiems pasinaudoti jų rinkiniuose saugomomis fotografijomis:

Lietuvos dailės muziejui,
Nacionaliniam M. K. Čiurlionio dailės muziejui,
Trakų istorijos muziejui,
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekai,
Vilniaus dailės akademijos bibliotekai,
Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekai,
Kultūros paveldo centro Paveldosaugos bibliotekos dokumentų fondui,
Lietuvos valstybės istorijos archyvui,
Lietuvos centriniam valstybės archyvui,
Lietuvos literatūros ir meno archyvui,
Algimantui Miškiniui, Virgilijui Poviliūnui, Dainiui Raupeliui,
Juliui Sasnauskui, Gyčiui Grižui

Dailininkas

ARŪNAS PRELGAUSKAS

Redaktorė

NIJOLĖ DEVEIKIENĖ

Į anglų kalbą vertė

AUŠRA SIMANAVIČIŪTĖ

Viršelyje:

Aušros Vartų gatvė. Apie 1940

2 puslapyje:

Pilies kalnas ir bokštas iš Šv. Jono bažnyčios varpinės. 1912–1913

ISSN 1392-9003

ISBN 978-609-8039-29-0 (bendras)

ISBN 978-609-8039-30-6 (1 kn.)

© Lietuvos nacionalinis muziejus, 2012

Pratarmė

Vilnius – Jano Bulhako mėgstamiausias ir daugiausia fotografuotas miestas. Jo vaizdų kolekcijos šiandien ne tik reprezentuoja meninę fotografo kūrybą, bet yra vertingas ir unikalus XX a. pirmosios pusės Vilniaus architektūros bei istorijos dokumentas. Lietuvos muziejuose, archyvuose ir bibliotekose sukauptas gausus fotografo kūrybos palikimas aprėpia kelis dešimtmečius ir yra vertas išsamios publikacijos. Jį sudaro fotografijos, autentiški, paties autoriaus sudaryti, taip pat įvairių leidėjų išleisti nuotraukų albumai su Vilniaus ir jo meno paminklų vaizdais. Nors daugelis jų buvo ne kartą publikuoti įvairiuose Lietuvoje ir užsienyje išėjusiuose leidiniuose, eksponuoti tarptautinėse fotografijos parodose, tačiau Lietuvos saugyklose pavyko rasti dar niekur neskelbtų fotografo nuotraukų, albumų ir stiklo negatyvų. Iki šiol manyta, kad Lietuvoje nėra išlikę Bulhako negatyvų, kadangi per 1944 m. liepos 10 d. gaisrą sudegė fotografo dirbtuvės ir ten buvęs archyvas. Tačiau vietos archyvų tyrinėjimai parodė, kad dalis Bulhako negatyvų vis dėlto buvo išsaugota. Išlikę fotografo stiklo negatyvai prieš karą priklausė Vytauto Didžiojo kultūros muziejui. Muziejaus Paminklų konservatoriaus skyriaus negatyvų inventorinėje knygoje Nr. 2 suinventorinti 58 Bulhako stiklo negatyvai, kuriuose užfiksuoti 1931 m. spalio 28–31 d. Vilniaus katedroje vykdyti karališkųjų palaikų tyrimai. Ant daugelio jų Bulhako ranka užrašyta, kas vaizduojama, nurodyta autoriaus pavardė ir data. Rinkinyje yra ir kitų fotografo negatyvų, kuriuose dokumentuoti 1930 m. Vilniaus Aukštutinės pilies liekanų, bokšto, kalno moksliniai tyrimai ir 1929–1930 m. vykdyti Krėvos bei Trakų pilių griuvėsių konservavimo darbai. Šiandien šie negatyvai ir jų inventorinės knygos saugomi Kultūros paveldo centro Paveldosaugos bibliotekos dokumentų fonduose.

Leidinių sudaro trys knygos. Pirmoje ir antroje knygoje publikuojamos Vilniaus panoramų, architektūrinių ansamblių, bažnyčių, rūmų, jų interjerų, namų, kiemų, gatvių ir aikščių fotografijos. Jos sugrupuotos pagal vaizduojamus architektūros paminklus ir sudėtos laikantis jų geografijos. Remiantis Bulhako architektūros fotografavimo principais, pirmiau pateikiamas panoraminis arba bendras architektūros objekto vaizdas, toliau jo fragmentai, architektūrinės detalės, galiausiai interjero nuotraukos.

Trečioje knygoje *Vilnius: Įvykiai ir žmonės. Apylinkės* skelbiamos svarbiausių XX a. pirmosios pusės miesto istorijos, kultūros įvykių fotografijos, amžininkų portretai ir Vilniaus apylinkių kraštovaizdžio nuotraukos.

Ši Bulhako fotografijų publikacija – tai įspūdingas fotografo sukurtas vizualus pasakojimas apie Vilnių, jo meno paminklus, istoriją ir žmones, skirtas kiekvienam, norinčiam pažinti senąjį miestą.

Jan Brunon Buřhak (1876–1950). Vilnius, apie 1935

Vilnius Jano Bulhako fotografijose

Fotografas Janas Bulhakas apie tai, kaip pradėjo fotografuoti, atsiminimuose *Vaikystės metų kraštas* rašo: „Fotografijoje žengiau pirmuosius žingsnius. Neturėdamas įgūdžių, negalėjau realizuoti savo svajonių. Tada dar nežinojau, kad laikui bėgant, po ilgų klaidžiojimų, jau turėdamas geras gyvenimo sąlygas, aš plunksna ir objektyvu prisidėsiu prie krašto, jo senovės paminklų įvaizdinimo.“¹ Tokias gyvenimui ir fotografo darbui palankias sąlygas Bulhakui buvo lemta susikurti Vilniuje, kai jis, padedamas dailininko Ferdynando Ruszczyco, 1912 m. čia atidarė nuosavą fotografijos studiją. Nuo tada Vilnius tris dešimtmečius turėjo savo fotografa, nuotraukose įamžinusį ne tik miesto architektūrą, kraštovaizdį, bet ir jo istoriją.

Janas Brunonas Bulhakas gimė 1876 m. spalio 6 d. Ostašine, vidutinio bajoro dvare netoli Naugarduko, Valerijaus Bulhako ir Juzefos Haciskos šeimoje. Apie Bulhakų giminės kilmę, jos genealogiją, savo tėvus, gimtąjį Ostašiną ir aplinkines vietas Janas Bulhakas, remdamasis archyviniais dokumentais ir rašytiniais šaltiniais, vaizdingai pasakoja jau minėtuose atsiminimuose *Vaikystės metų kraštas*. Atsiminimai apima 1882–1886-uosius – vaikystės, kartu ir mokslų pradžios metus. To meto papročiu skaityti, rašyti ir kalbėti prancūziškai vaiką namuose mokė samdomi mokytojai, o skambinti fortepijonu – motina. Kitokių įdomių dalykų jis sužinojo iš knygų, buvusių namų bibliotekoje. Pasak Bulhako, „senuose metinių leidinių rinkiniuose buvo nemažai gerų, skoningai atliktų medžio raižinių, iliustracijų ir vos viena kita prasta, netrukus juos išstūmusi fotografija. Vartydamas tuos pelėsius kvepiančius toms, žiūrindamas vaizdus apie daug ką sužinodavau.“² Tėvų sprendimu 1888 m. Bulhakas atvažiavo tęsti mokslų į Vilnių, kuris jam tada atrodė niūrus ir nemielas rusiškas miestas. Baigęs 1-ąją berniukų gimnaziją, veikusią Pilies g. 13, universiteto rūmuose, 1897 m. jis išvyko į Krokuvą, kur Jogailos universiteto Filosofijos fakultete studijavo literatūrą ir istoriją pas Stanisławą Tarnowską, Janą Baudoiną de Courtenay ir kitus žymius profesorius. Pasimokęs porą metų, Bulhakas mokslus metė ir, grįžęs į gimtuosius kraštus, apsigyveno nedideliame Persekos dvare netoli Minsko, kurį paveldėjo iš savo motinos ir tetėno Adamo Hrynewskio. 1901 m. jis susituokė su savo pussesere Anna Haciska iš Miratičių. 1906 m. jiems gimė sūnus Janusz.

Fotografuoti Bulhakas pradėjo apie 1905 metus. Jo mokinio Stanisławo Turskio teigimu, pirmosios mokytojo mėgėjiškos fotografijos buvo žmonos portretai. Tačiau noras įamžinti gražius gimtųjų vietų kraštovaizdžius, nykstančius vaikystėje lankytus dvarus skatino rimčiau domėtis fotografija. Pirmieji Bulhako konsultantai šioje srityje buvo Naugarduko fotografas Bolesławas Ignacas Daniecyko ir pusbrolis gamtininkas Karolis Karpowiczius. Jis tyrinėjo Minsko, Naugarduko apylinkių augaliją ir gyvūniją, fotografavo šias apylinkes. Pusbrolio padrąsintas rimtai mokytis fotografijos, Bulhakas 1908 m. Persekoje įsirengė fotostudiją ir

¹ Jan Bulhak, *Vaikystės metų kraštas*, iš lenkų k. vertė Stanislovas Žvirgždai, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008, p. 14.

² *Ibid.*, p. 72.

fotolaboratoriją, kurioje ryškino negatyvus. Ankstyvieji fotografiniai bandymai buvo ypač nesėkmingi. Vėliau Bulhakas prisipažino, kad, pradėjęs fotografuoti ir spausdinti savo nuotraukas, jis nieko neišmanė nei apie negatyvų ryškinimą, nei apie fotografinį popierių, nors, kaip pats teigia, „jau buvo neblogai įsisavinęs linijinę kompoziciją, tačiau ilgai negalėjo suvokti, kodėl jo fotografijos tokios bjaurios ir bedvasės“³. Apie naujausius fotografijos pasiekimus, gyvendamas tolimame užkampyje, jis žinojo iš užsieniškų knygų, almanachų ir fotografijos žurnalų. Juose susipažinęs su garsiausių pasaulio fotografų darbais, taip pat norėdamas daugiau sužinoti ir tobulėti šioje srityje, Bulhakas išdrįso paviešinti savo nuotraukas spaudoje, skelbė straipsnius apie fotografiją laikraščiuose ir žurnaluose. Knygoje *Šviesos estetika* Bulhakas užsimena, kad jį atsitiktinai pasiekęs 1908 m. Dresdene vykusios fotografijos parodos katalogas paskatino „pradėti sąmoningą darbą fotografikoje“⁴, ir jis ryžosi pluoštą savo peizažų nusiųsti garsiam Paryžiaus fotografijos klubo (*Le Photoclub de Paris*) įkūrėjui Constant'ui Puyo. Siųsdamas žymiam menininkui pirmuosius fotovaizdus, Bulhakas nuogaštavęs, kad jo nuotraukos „galėjo būti ignoruotos ir išmestos į šiukšlių dėžę, tačiau įvyko priešingai: autorius pradėjo gauti ilgus, geranoriškus, pilnus vertingų patarimų laiškus, žingsnis po žingsnio nužyminčius būsimą kūrybinį debiutanto kelią“⁵. Abipusis bendradarbiavimas, trukęs per atstumą ilgus metus, padėjo Bulhakui apsispręsti, o įgytos žinios ir suteikti pamokymai turėjo didelę įtaką jo tolimesnei fotografijos kūrybai. Sekdamas C. Puyo ir jo bendraminčių, garsių fotografų – Léonard'o Missone'o, Davido Octavijaus Hillo, Robert'o Demachy – propaguojamos piktorialistinės fotografijos estetikos idėjomis bei jų metodais, Bulhakas tapo Paryžiaus fotografijos klubo nariu korespondentu. 1909 m. Briuselyje vykusioje parodoje jis pirmą kartą užsienyje ekspozavo savo darbus.

³ Jan Bulhak, *Šviesos estetika*, iš lenkų k. vertė Stanislovas Žvirgždas, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008, p. 182.

⁴ *Ibid.*, p. 176.

⁵ *Ibid.*, p. 169.

Persekos dvaras. 1911

Vilniaus bažnyčių bokštai iš Ferdynando Ruszczyco buto balkono. 1912

Gyvendamas Peresekoje, Bulhakas daugiausia kūrė gamtovaizdžio fotografijas, kuriose stengėsi savais būdais perteikti piktorializmo estetikos principus. Meninei fotografijai tinkamų siužetų, išraiškingų motyvų jis ieškojo fotografuodamas gimtųjų vietų kraštovaizdžius, gamtos etiudus. Kitos tuo laikotarpiu sukurtos fotografijos buvo meniški fotografo draugų, pažįstamų ir paprastų kaimiečių bei miestiečių charakteringų tipažų portretai. Iš jų Bulhakas sudarė albumus *Litwa* ir *Studja fotograficzna*, vėliau skelbė ir kituose autoriniuose fotografijų albumuose. Daugelis jų buvo spausdintos 1908–1913 m. leidiniuose: *Życie Ilustrowane*, *Tygodnik Ilustrowany*, *Wieś Ilustrowana*, *Wieś i Dwór*, *Miesiąc Ilustrowany*, *Kwartalnik Litewski*, *Fotograf Warszawski*, *Litwa i Ruś*. Tačiau Bulhakas suvokė, kad jo kūrybinis darbas gilioje provincijoje, toli nuo civilizacijos, neturi jokių perspektyvų. Fotografo žodžiais tariant, „būdamas jau Dantės amžiaus“, vis dar nebuvo apsisprendęs, ką veiks toliau. Tuomet Bulhakas dar nenujautė, kad artimiausiu metu jo gyvenime įvyks lemtingi pokyčiai. Kai mokslo draugas daktaras Lucjanas Adamowiczius, aplankęs jį Peresekoje, papasakojo apie entuziastingą Vilniaus kultūrinio gyvenimo organizatorių dailininką Ferdynandą Ruszczycą, Bulhakui jis buvo žinomas tik iš paveikslų „Žemė“ reprodukcijos. Pasiteiravęs draugo nuomonės, ar F. Ruszczyco nedomintų fotografo paslaugos, jam ne tik pritarus, bet ir paraginus, Bulhakas apsilankė pas Vilniuje gyvenantį dailininką. Vėliau jis rašė: „Susitikimas su Ruszczycu mano nuobodžiam gyvenime buvo didelis, lemtingas įvykis, o toji diena mano atmintin įsirėžė su ypatingomis smulkmenomis. Buvo rudens popietė. Pro Ruszczyco dirbtuvių langus matėsi [...] gili, bedugnė dauba su sodu, apjuostu Vilnios vingio, su gotikinėmis Šv. Onos smailėmis, masyviu Bernardinų frontonu ir grakščiu Šv. Mykolo stogu. O kiek toliau skardingi Popinės šlaitai ir pailgos Altarijos keteros užbaigė puikius, tarsi tapytojo ranka į vientisą paveikslą sujungtus vilniškio peizažo elementus. Puikiais, rinktiniais žiūros taškais garsėjantis Vilnius Užupyje nestokoja iš langų ir balkonų matomų vaizdų, stulbinančių kontrastu tarp neišvaizdžių slėnio kiemų ramybės ir puikios perspektyvos netikėtumų bei tolių žavesio. Vėliau, esant įvairiam apšvietimui ir skirtingu metų laiku, ne kartą žvalgiausi į tą Ruszczyco peizažą ir niekada negalėjau iki soties atsižiūrėti. Išties karališką sodybą pasirinko Vilniaus grožio atradėjas.“⁶⁶

⁶⁶ Jan Bulhak, „Wiek męski Ferdynanda Ruszczyca“, in *Ferdynand Ruszczyca Życie i dzieło: Księga zbiorowa*, Wilno, 1939, s. 56. Citatas iš knygos vertė Stanislovas Žvingzdas.

Vilniaus bažnyčios nuo Užupio. 1912

Tąkart Bulhako patirtus įspūdžius ir meilę senajam Vilniui dar labiau sustiprino vėlesni ir vis dažnesni pasivaikščiavimai po miestą kartu su F. Ruszczycu, kuris teigė, kad ypatingas miesto grožis atsiskleidžia pavasarį, kai viskas skendi žieduose. Vis dėlto Bulhakui, gyvenančiam Peresekoje, arčiau gamtos, Vilnius atrodė vis dar svetimas. Jis prisimena: „Tuometiniai mano santykiai su Vilniumi buvo dar ganėtinai pakrūki ir nesusiformavę. Dešimt metų, praleistų rusiškoje gimnazijoje, paliko man prieštarigus atsiminimus: politiškai bjaurius, bičiuliškai palankius, tačiau neviršijančius įprasto bendravimo su mokslo metų miestu, kuris vėliau paliekamas dėl kito – universitetinio. Vilniaus apylinkių vaizdingumą laikiau visuotiniu dalyku, nes buvau pripratęs prie gimtojo Naugarduko krašto grožio, o apie architektūrą ir jos paminklus išvis neturėjau jokio supratimo. Buvau posukiliminių griuvenomis ir griuvėsiais nuklotų kultūrinio sulaukėjimo laikų vaikas. [...] Pagaliau akivaizdžiai neturėjau laimės patekti į aplinką, kuri būtų mane išmokinusi giliau pažvelgti į tikrąją Vilniaus esmę ir atskirti ją nuo įprasto išorinio luobo. Tiesa, ir baigęs mokyklą, mėgdavau atvažiuoti į miestą pas pažįstamus ir gimines, tačiau gėdydamasis turiau pripažinti, kad veik pusę savo gyvenimo buvau visiškai abejingas ir nieko neišmaniau apie architektūrą, jos stilius, o ypač apie vilnišką baroką ir klasicizmą. Keista, nes kaimo peizažą nuo pat vaikystės puikiausiai suvokiau, o ir fragmentiškai pažintą grožio pasaulį man taip pat nebuvo svetimas.⁶⁷

Didžiausią įspūdį Bulhakui darė tai, kad F. Ruszczycas neniškino fotografijos, neneigė jos meniškumo, bet rimtai kalbėjo apie jos ateitį savo krašte, kur iki tol ji buvo ignoruojama ir nepripažinta. Bulhako teigimu, F. Ruszczycas manė, kad fotografija ir tapyba labai artimos, kad fotografijai galima įkvėpti sielą. Palankūs dailininko atsiliepimai apie pradedančio fotografo peizažus suteikė Bulhakui pasitikėjimo ir skatino toliau fotografuoti. Jam beliko pasikliauti F. Ruszczycu, kuriame

⁶⁷ Ibid., s. 65.

įžvelgė „dominuojančias vadovo-vado savybes – sugebėjimą žaibiškai įvertinti žmones ir pajungti juos tarnauti bendrai „idėjai“ plačiausia prasme, apimančiai tokias sąvokas kaip kultūra, tradicijos ir Vilniaus lenkiškumas“⁸. F. Ruszczycas pasiūlė Bulhakui rašyti straipsnius ir kartu su savo fotografijomis siųsti savaitraščiui *Tygodnik Wileński*, taip pat dalyvauti 1911 m. kovo 12 d. Minske lenkų bendruomenės iniciatyva rengiamoje pirmojoje lenkų meno parodoje. Ši žinia, kaip teigia Bulhakas, jį „įelektrino ir paskatino dar didesniai fotografiniam aktyvumui. Eksponuoti darbus tikrame meno salone ir dar drauge su Ruszczycu – buvo daugiau, nei galėjo prisisapnuoti beprotiškiausiuose sapnuose“⁹. Nors labai abejodamas, Bulhakas kruopščiai ruošėsi šiai parodai – tobulino savo peizažų fotografijas, kai kurias jų perdarė. Parodoje tarp žymiausių lenkų dailininkų paveikslų buvo eksponuojamos vienintelio Bulhako nuotraukos. Pasak autoriaus, „nors jo fotografijos tarp spalvotų tapybos darbų atrodė menkos, tačiau, nepaisant to, sulaukė dėmesio ir susidomėjimo“¹⁰. F. Ruszczyco įpareigotas, Bulhakas nufotografavo visą parodą, ir jo nuotraukomis buvo iliustruotas Minsko parodai skirtas savaitraščio *Tygodnik Wileński* sąsiuvinis.

Bendradarbiaujant su F. Ruszczycu, Bulhakui vis dažniau teko būti Vilniuje. 1911 m. vasarį lankantis mieste, F. Ruszczycas Bulhaką supažindino su įdomiu vilniečiu, magistrato archyvaru Wacławu Gizbert-Studnickiu. Miesto archyvas tuomet buvo įsikūręs pranciškonų vienuolyne Trakų gatvėje. Ten archyvaras turėjo kabinetą, anot Bulhako, „nuo grindų iki lubų prikrautą aktų ir foliantų“, kuris jam atrodęs tarsi „daktaro Fausto dirbtuvės...“¹¹ Apsilankęs pas W. Gizbert-Studnickį, jis susipažino su įdomiais ir svarbiais Vilniaus istorijos dokumentais. W. Gizbert-Studnickio asmenybė ir jo archyvas fotografui buvo dar vienas „mokslas apie žmones ir faktus, atvėręs naują pasaulį“¹², apie kurio egzistavimą jis anksčiau net neįtarė. Nuo tol po miestą jie vaikščiodavo jau trise – Bulhakas, F. Ruszczycas ir W. Gizbert-Studnickis. Ekskursijos su Vilniaus entuziastais ir fanatikais iš esmės pakeitė Bulhako požiūrį į miestą, jo grožį, istoriją ir architektūrą. Prisimindamas tų ilgų pasivaikščiojimų pamokas, jis rašė: „Vilniui, kaip architektūrinei visumai, tada jau nebuvau abejingas ir vienus ar kitus vaizdus jau buvau nufotografavęs, tačiau tai tebuvo tik menkos vėlesnio jo grožio suvokimo prošvaistės. Pakeliui Ruszczycas atkreipdavo mano dėmesį į kai kuriuos taškus ar objektus, tačiau tai darė palengva, prabėgomis, neskubėdamas visko atskleisti ir atidėliodamas iki tinkamos akimirkos, kai Vilnius pats į mane prabilo.“¹³

F. Ruszczycas ne veltui Bulhakui rengė pažintines ekskursijas po Vilnių. 1911 m. rugpjūčio 7 d. savo dienoraštyje¹⁴ dailininkas užsimena apie sumanytą išleisti Vilniaus vaizdų, architektūros ir interjerų albumą, kuriame būtų publikuojami jo piešiniai ir Bulhako fotografijos¹⁵. Tačiau Bulhakas Vilniuje neturėjo jokių sąlygų profesionaliam fotografo darbui. Pagal tuomet galiojusius reikalavimus užsiimti fotografija buvo galima tik gavus miesto valdžios leidimą ir įkūrus legalią fotoateljė. Šiuo reikalu padėti pasisiūlė F. Ruszczycas. Jis susitarė su miesto prezidentu Michału Węslawskiu įsteigti miesto fotografijos archyvą ir jo tvarkymą pavesti Bulhakui. Gauti Miesto dūmos pritarimą nebuvo sunku, nes ją sudarė beveik vieni lenkai. 1911 m. lapkričio 13 d. Bulhakas iš F. Ruszczyco gavo laišką, kuriame buvo pranešama, kad iš anksto ruošęsi magistrato finansuojamai kelionei į Vokietijos

⁸ Ibid., s. 59.

⁹ Ibid., s. 70.

¹⁰ Ibid., s. 79.

¹¹ Ibid., s. 75.

¹² Ibid., s. 75–76.

¹³ Ibid., s. 76.

¹⁴ Ferdynand Ruszczyc, *Dziennik*, cz. 1: *Ku Wilnu. 1894–1919*, Warszawa: Secesja, 1994, s. 248.

¹⁵ Po metų, 1912-ųjų vasaros pabaigoje, F. Ruszczycas susitiko su Bulhaku Bahdanave. Pamatęs jo pirmąsias architektūrinės fotografijas, dailininkas prakalbo apie galimybę išleisti Vilniui skirtą monografiją, kurioje būtų skelbiama Bulhako nuotraukos, F. Ruszczyco piešiniai ir W. Gizbert-Studnickio tekstas. Šis sumanymas nebuvo įgyvendintas, tačiau 1912 m. Józefo Zawadzki'o spaustuvė išleido knygą *Wilno z przed stu lat*, kurią iliustravo ir sudarė dailininkas F. Ruszczycas. Žr. Ferdynand Ruszczyc, *Dziennik*, cz. 1: *Ku Wilnu. 1894–1919*, s. 262–263.

Jano Bulhako fotostudijos emblema. Dail. Ferdynandas Ruszczycas. 1912

grafikos spausdinimo centrus – susipažinti su tuometiniais fotografijos pasiekimais ir naujausiomis jos techninėmis galimybėmis¹⁶.

Išvykęs 1912 m. pradžioje, Bulhakas kelis mėnesius praleido Dresdene, tobulindamas profesines žinias garsaus fotomenininko Hugo Erfurth'o dirbtuvėse. Grįžęs iš kelionės po Vokietiją, Austriją ir Italiją, jis turėjo galutinai įsikurti Vilniuje ir pradėti nuolatinį fotografo darbą. Atsiminimuose apie F. Ruszczycą fotografas rašo, kad dailininkas buvo iki smulkmenų apgalvojęs, kaip turėtų atrodyti jo būsimoji fotoateljė. Fotografas prisimena: „Atidaryti dirbtuves nebuvo sunku, nes jau Peresekoje turėjau gerai įrengtą tamsų kambarį, laboratoriją ir fotografijos paviljoną. [...] Tačiau atsirado nenumatytų išlaidų, nes man net į galvą nešovė už fotografijas imti pinigų. Vilniuje viskas turėjo pasikeisti; darbas čia turėjo būti profesionalus ir apmokamas, nors dar ilgai neįsivaizdavau savęs kaip greitai užsidirbančio „verslininko“¹⁷. Bulhako teigimu, jo įsikūrimui Vilniuje daugiau pastangų dėjo ne tiek jis pats, kiek F. Ruszczycas. Dailininkas pasirūpino viskuo, kas buvo reikalinga fotografo butui ir dirbtuvėms įrengti – nuo apmušalų sienoms iki baldų ir rekvizitų. Bulhakas rašė: „Jis [Ruszczycas] kankino amatininkus, dekoratorius ir tapetuotojus, bėgiojo drauge su manimi po miestą ieškodamas reikalingų rekvizitų, net keletą kartų per dieną ėjome į Vokiečių gatvėje įsikūrusią išgirtąją „Sory Klok“, kad parinktume spalvą kokiame nors audiniui. [...] Nupiešė ir jos [fotoateljė] emblemą – sparnuotą, žalčiais apipintą moters galvą, kuri nuo tada visam gyvenimui tapo man brangiausiu atminimu: palaiminimu siekti grožio ir įspėjimu saugotis žaltiškų nuosmukių. Mano būsimos darbo vietą jis regėjo iš anksto, tai buvo jo kūrinys, kurį jis mylėjo net labiau ir anksčiau nei aš pats. Kurdamas dirbtuves, jis plačiai pritaikė savo talentą: suprojektavo salono kolonas ir drapiruotes, piešė dekoratyvinių popierių ir

¹⁶ Jan Bulhak, „Wiek męski Ferdynanda Ruszczycą“, s. 116.

¹⁷ *Ibid.*, s. 116.

Jano Bulhako buto ir fotostudijos Portovaja (dabar Pamėnkalnio) gatvėje 6 interjeras. 1912–1913

spaudinių emblemas, kūrė pranešimų tekstus, kiekvienai raidelei parinko reikiama šriftą, pats stebėjo kiekvieno vinies įkalimą į sieną, kiekvienam paveikslui parinko deramą vietą.¹⁸ Savo naująją gyvenimo ir darbo vietą Bulhakas įvardijo kaip F. Ruszczyco paveldo „Fotografijos dirbtuvės senojo Vilniaus užfiksavimui“ inscenizaciją¹⁹. Iškilmingas dirbtuvių Portovaja gatvėje 4 (dabar Pamėnkalnio g.) atidarymas įvyko 1912 m. gruodžio 8 d. Elitinei miesto publikai čia buvo pristatyta ir pirmoji Vilniuje Bulhako fotografijų paroda. Iš pradžių Bulhakas savo nauju butu ir studija dalijosi su kitu fotografu Janu Kurusza-Worobjewu, su kuriuo susipažino Bahdanave, viešėdamas pas F. Ruszczyčą. Tačiau metų pabaigoje J. Kurusza-Worobjewui išsikrausčius ir atidarius savo studiją Pylimo gatvėje, šiame bute šeiminkavo tik Bulhakas²⁰.

Įsikūrus Vilniuje, fotografo pasivaikščiojimai po miestą su F. Ruszczyču tapo vis dažnesni. Dailininko patarimai fotografuojant architektūros paminklus miesto archyvu buvo itin aktualūs ir vertingi. Pasak Bulhako, iš F. Ruszczyco jis mokėsi suvokti, kad architektūroje nedera matyti kažką atsietą nuo epochos ir žmonių ar sukurtą vien tuščiam tikslui bei pramogai: „Stebėdamasis monumentalaus meno apraiškomis, suvokiau tikras priežastis ir tiesioginę būtinybę, kurios išplaukia iš

¹⁸ Ibid., s. 120.

¹⁹ Ibid., s. 120.

²⁰ Fotografo studijos adresas Vilniuje keitėsi net kelis kartus. 1913–1919 m. Bulhakas gyveno ir dirbo jau kitame bute, Portovaja gatvėje 6. 1919-aisiais studija veikė Jogailos g. 8, o nuo 1933 m. iki 1944 m. liepos 10 d. (iki gaisro) buvo įsikūrusi Ožėškienės g. 3 (dabar Gedimino pr. 9).

tautos sielos ir istorijos dvasios, didžių jausmų ir troškimų įkūnijimo, papročių virtimo tradicijomis, o tradicijų – tautos kančios, dorovės ir garbės šventomis knygomis.²¹ Kartais jiems talkindavo W. Gizbert-Studnickis, kurį Bulhakas vadino senojo Vilniaus istorijos gyva kronika ir kuris smulkiai ir nuosekliai žinojo kiekvieno miesto kampelio datas ir faktus. Apie tuomet naujai atrastą Vilnių fotografas rašė: „Tą pavasarį mes daug vaikščiojome skersgatviais ir kiemais, su vis didėjančiu fanatizmu ieškojome fragmentų ir vaizdų. Mus daug kartų regėjo ir Popinč, ir Altarijos kalnai, ir misionierių bei vizitiečių sodai, ir žalios Rasų kalvelės, ir fantastiški Karoliniškių scenovaizdžiai. Tačiau Ruszczycas ne visada galėjo leisti į tokius pasivaikščiojimus, o žinant jo nepaprastą darbštumą, galima tik stebėtis, kad išvis rado laiko man parodyti Vilnių. Netrukus aš jau vienas vaikštinėjau ir fotografavau miestą, o Ruszczycui tik parodydavau, ką užfiksavau. Taip atsirado įprotis, kuris truko keletą pirmųjų metų: kiekviena nauja fotografija pirmiausia buvo jam parodoma ir jo aprobuojama.“²²

Per pirmuosius trejus (1912–1915) gyvenimo Vilniuje metus Bulhakas padarė šimtus architektūros ir peizažo fotografijų. Vykdydamas įsipareigojimus Miesto valdybai, kuri materialiai rėmė fotografą, dalį nuotraukų jis sudėjo į penkiolikos tomų rinkinį, pavadintą *Фотографический архивъ*, ir įteikė miesto valdžiai. Rinkinį sudarė 462 Vilniaus architektūros fotografijos. Kiekvieno tomo pradžioje autorius pateikė publikuojamų fotografijų sąrašą su architektūros objektų pavadinimais, jų adreso nuorodomis ir data²³. Kitas Vilniaus vaizdų, architektūros ir peizažo nuotraukas, nusprendęs parduoti, Bulhakas sudėjo į keturiolikos tomų rinkinį *Wilno w fotografiach Jana Bulhaka* ir albumą *Świątynie wileńskie*. Rinkinį sudarė 630, o albumą – 30 fotografijų. 1915 m. išleistame Bulhako darbų kataloge²⁴ skelbiama, kad albumus buvo galima įsigyti Józefo Zawadzkiego ir Wacława Makowskiego knygynuose arba asmeniškai iš autoriaus. Vienas tomas kainavo 35 rublius, o visi keturiolika – tik 420 rublių. Taip pat buvo siūloma ir kitų paslaugų, pavyzdžiui, albumas galėjo būti sudarytas iš paties pirkėjo išsirinktų fotografijų, be to, perkantiems daugiau fotografijų buvo taikomos įvairios nuolaidos. Geriausių ir didžiausių Bulhako Vilniaus bei jo meno paminklų vaizdų kolekciją sudaro būtent prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir jo metu fotografuotos nuotraukos. Ypač 1916 m. ankstyvą pavasarį Bulhako rinkiniai pasipildė įtaigiais meniškais Vilniaus vaizdais su žydinčiais misionierių ir vizitiečių vienuolynų sodais, žaliuojančiomis Rasų apylinkėmis ir kitomis įdomiomis nuotraukomis, kurių siužetus, turėdamas vokiečių karinės valdžios leidimą, jis fotografavo iš įvairių, rusų laikais uždraustų miesto vietų. Karo metais fotografuoti Vilnių skatino ir padidėjusi fotografijų paklausa, kurią lėmė vokiečių karinės valdžios poreikiai – leisti periodinius ir pažintinio pobūdžio leidinius, skirtus Vilniui. Daugiausia juose buvo rašoma apie miesto istoriją, architektūros, dailės paminklus, todėl jiems iliustruoti puikiai tiko Bulhako nuotraukos. Pavyzdžiui, 1918 m. išleisto albumėlio *Wilna* paantraštelėje pažymėta, kad leidinyje publikuojamos aštuonios graviūros „pagal Bulhako fotografijas“, – iš tikrųjų tai buvo autoriaus nuotraukos su bažnyčių, jų interjero, gatvių ir panoraminiais miesto vaizdais²⁵. Fotografo nuotraukų paskelbta ir knygoje *Bilder aus Litauen*²⁶. Beveik pusšimtis Bulhako Vilniaus fotografijų įdėta profesoriaus Paulio Weberio knygoje *Wilna. Eine vergessene Kunststätte*²⁷ ir t. t. 1916 m. vokiečiai išleido kelias pašto ženklų serijas su

²¹ Jan Bulhak, „Wiek męski Ferdynanda Ruszczyca“, s. 138.

²² Ibid., s. 139.

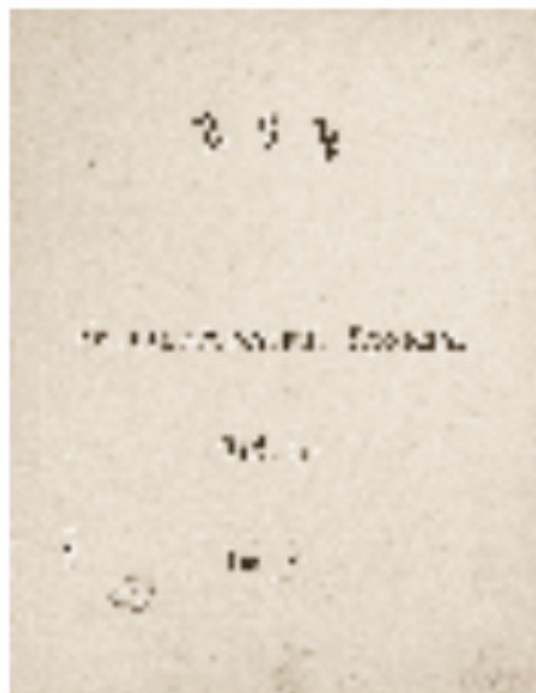
²³ Bulhako kūrybos tyrinėtojai atkreipia dėmesį į tai, kad jo nuotraukose nurodytos datos žymi ne fotografijos sukūrimo laiką, bet nuotraukos reprodukcavimo, t. y. negatyvo atspaudimo datą. Be to, Bulhakas savo nuotraukas mėgo retušuoti, pvz., jose panaikindavo rusiškus ar vokiškus gatvių pavadinimus, užrašus ant namų fasadų ir pan. (žr. fotografijas šioje knygoje Nr. 236 ir Nr. 237, p. 258). Vienintelėse fotografijose, kurios buvo sukurtos Miesto valdybos užsakymu, paties autoriaus pažymėta data atitinka fotografavimo laiką. Tačiau ir šiuose rinkiniuose pasitaiko išimčių, kai tą patį siužetą vaizduojanti nuotrauka paties fotografo yra datuojama skirtingai.

²⁴ *Wilno w fotografiach J. Bulhaka*, t. 2: *Katalog wydawnictwo fotograficznych J. Bulhaka w Wilnie*, Wilno, 1915.

²⁵ *Wilna. Acht Gravüren nach Aufnahmen von J. v. Bulhak*, Wilna: Verlag J. v. Bulhak, 1918.

²⁶ *Bilder aus Litauen*, von R. Schlichting, Kowno, 1916.

²⁷ *Wilna. Eine vergessene Kunststätte: Mit 2 Farbentafeln, 135 Textbildern und einem Plan der Altstadt*, von Prof. Dr. Paul Weber, Wilna: Verlag der Zeitung der 10. Armee, 1917.

Jano Bulhako fotografijų rinkinio *Фотографический архивъ* I tomo viršelis, antraštinis lapas ir turinys. 1912

1-2 Vilniaus panorama nuo Šeškinės kalvų
Apie 1925

3 Vilniaus peizažas nuo Trijų Kryžių kalno
Apie 1916

4 Popinės priemiesčio sodai
Apie 1916

5 Vilnia ir Pilies kalnas nuo Užupio
1928–1929

6 Pilies kalnas ir Bernardinų sodas nuo Užupio
1928–1929

7 Pilies kalnas
1912–1915

8 Aukštutinės pilies bokštas
Apie 1916

24 Bernardinų sodas ir Užupio panorama
1915–1916

25 Vilnia ir Bernardinų sodas Trijų Kryžių kalno papėdėje
Apie 1916

26–27 Trijų Kryžių kalno ir Bekešo kalvos raguva
1913

94–95 Šv. Onos ir Šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios
1912–1915

114 Šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios interjeras
Apie 1913

115 Šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios šiaurinė nava
Apie 1913

Įvado iliustracijos*

- 2 p.** Pilies kalnas ir bokštas iš Šv. Jono bažnyčios varpinės. 1912–1913
11 × 16,5. LNM, ATV 17544
11,8 × 15,5. LMAVB RSS, A 8331, t. 7, Nr. 131
- 6 p.** Jan Brunon Bułhak (1876–1950). Vilnius, apie 1935
8,5 × 6,1. LCVA, f. 175, ap. 1bB, 1101-3
- 8 p.** Persekos dvaras. 1911
10,9 × 16. LMAVB RSS, A 8331/6, t. 1, Nr. 19
- 9 p.** Vilniaus bažnyčių bokštai iš Ferdynando Ruszczyco buto balkono. 1912
9,9 × 15,3. LMAVB RSS, A 8331, t. 2, Nr. 34
- 10 p.** Vilniaus bažnyčios nuo Užupio. 1912
11 × 15,5. LMAVB RSS, A 8331, t. 4, Nr. 78
10,9 × 14,3. LMAVB RSS, A 8220, Nr. 30
- 12 p.** Jano Bułhako fotostudijos emblema. Dail. Ferdynandas Ruszczycas. 1912
LMAVB RSS, A 8331, t. 7
- 13 p.** Jano Bułhako buto ir fotostudijos Portovaja (dabar Pamėnkalnio) gatvėje 6 interjeras. 1912–1913
15,6 × 21,7. LMAVB RSS, A 8331/7, t. 5, Nr. 89
- 15 p.** Jano Bułhako fotografijų rinkinio *Фотографический архив* I tomo viršelis, antraštinis lapas ir turinys. 1912
LMAVB RSS, A 7118, t. 1
- 16 p.** Jano Bułhako fotografijų albumo *Świątynie wileńskie* viršelis. 1914
LMAVB RSS, A 8220
- 16 p.** Jano Bułhako fotografijų albumų katalogo viršelis. 1915
LMAVB RSS, A 51785
- 16 p.** Jano Bułhako fotografijų reprodukcijų albumo *Wilno w fotografiach J. Bułhaka* viršelis. 1924
LMAVB RSS, A 714
- 16 p.** Jano Bułhako fotografijų albumas. Vilniečių dovana dr. Jonui Basanavičiui 70 metų jubiliejaus proga. 1921 lapkričio 23
LLTIB fototeka, apl. Nr. 24
- 17 p.** Lenkų meno parodos, surengtos Paryžiuje, katalogo viršelis. 1921
LMAVB RSS, A 1495
- 19 p.** Jano Bułhako knygos *Wędrówki fotografa w słowie i w obrazie* I sąsiuvinio viršelis. 1931
LMAVB RSS, A 6224
- 19 p.** Jano Bułhako knygos *Wędrówki fotografa w słowie i w obrazie* VIII–IX sąsiuvinio viršelis. 1936
LMAVB RSS, A 6224
- 21 p.** Vilniaus fotoklubo emblema. 1927
- 23 p.** Vilniaus panorama nuo Šeškinės kalvų. Apie 1925
9,2 × 16,5. LMAVB RSS, F11-2/53

* Knygoje skelbiamų Jano Bułhako fotografijų autorystę žymi fotografo įspaudas „Jan Bułhak / Wilno“ arba firminis antspaudas, kuriame nurodyta autoriaus pavardė, studijos adresas, fotografijos serijos pavadinimas, kartais atspaudo data ir pan. Kataloge pateikiami tik fotografijų vaizdo matmenys ir jų saugojimo vietos nuoroda.

Katalogas

- 1.** Vilniaus panorama nuo Šeškinės kalvų. Apie 1925
9,2 × 15,9. LMAVB RSS, F11-2/31
- 2.** Vilniaus panorama nuo Šeškinės kalvų. Apie 1925
8,7 × 16. LCVA, P-33989
8,7 × 15,9. LMAVB RSS, F11-2/32
- 3.** Vilniaus peizažas nuo Trijų Kryžių kalno. Apie 1916
11 × 16,5. LMAVB RSS, F11-2/13
- 4.** Popinės priemiesčio sodai. Apie 1916
10,8 × 15,6. LMAVB RSS, F11-2/10
- 5.** Vilnia ir Pilies kalnas nuo Užupio. 1928–1929
11,2 × 15,9. LMAVB RSS, F11-3/10
- 6.** Pilies kalnas ir Bernardinų sodas nuo Užupio. 1928–1929
11,3 × 16,5. LMAVB RSS, A 8673, Nr. 20
- 7.** Pilies kalnas. 1912–1915
11,3 × 16,2. LMAVB RSS, F11-3/8
- 8.** Aukštutinės pilies bokštas. Apie 1916
15,6 × 11,4. LMAVB RSS, F11-3/13
- 9.** Aukštutinės pilies bokšto rytinė siena. 1912
15,9 × 11,2. LMAVB RSS, A 7118, t. 4, Nr. 98
- 10.** Aukštutinės pilies bokšto rytinė siena. 1912
15,5 × 11,1. LMAVB RSS, A 7118, t. 4, Nr. 96
- 11.** Aukštutinės pilies bokšte veikusios kavinės interjeras. 1912
15,7 × 9,6. LMAVB RSS, A 7118, t. 3, Nr. 89
- 12.** Aukštutinės pilies bokšte veikusios kavinės interjeras. 1912
11,3 × 14,8. LMAVB RSS, A 7118, t. 4, Nr. 93
- 13.** Aukštutinės pilies bokšto pietinė pusė. 1912
16 × 11,4. LMAVB RSS, A 7118, t. 4, Nr. 92
- 14.** Vilniaus panorama su katedra, Pilies kalnu ir Šv. Petro ir Povilo bažnyčia. 1916–1917
10,1 × 15,1. LMAVB RSS, A 2110, Nr. 3
- 15.** Vilnius iš lėktuvo. 1916 žiema
11 × 17. LNM, Algimanto Miškinio kolekcija
- 16.** Vilniaus panorama su katedra, Pilies bokštu ir Trijų kryžių paminklu. 1916
11,4 × 16,4. LNM, ATV 17540
- 17.** Vilniaus panorama su katedra, Pilies bokštu ir Trijų kryžių paminklu. 1916
11,4 × 16,5. LNM, AFP-1639
- 18.** Trijų Kryžių kalnas. 1916
10,7 × 15,6. LMAVB RSS, F11-4/6
- 19.** Trijų kryžių paminklas ant Plikojo kalno, pastatytas pagal Antano Vivulskio projektą 1916 m. rugpjūtį
15,8 × 11,2. LMAVB RSS, F11-4/11
- 20.** Trijų kryžių paminklas. Apie 1917
11,3 × 16,1. LMAVB RSS, F11-4/8
- 21.** Trijų kryžių paminklas. Apie 1917
11,2 × 16,3. LNM, F 1318
- 22.** Bernardinų sodas. Tolumoje – Trijų kryžių paminklas. Apie 1929
15,9 × 11,5. LMAVB RSS, F11-4/7

- 23.** Kryžius ant 1863 metų sukilėlių kapo Pilies kalne. Apie 1929
15,9 × 11,1. LMAVB RSS, F11-3/14
- 24.** Bernardinų sodas ir Užupio panorama. 1915–1916
10,6 × 15,5. LNM, ATV 17543
- 25.** Vilnia ir Bernardinų sodas Trijų Kryžių kalno papėdėje. Apie 1916
10,5 × 16,2. LMAVB RSS, F11-4/4
- 26.** Trijų Kryžių kalno ir Bekešo kalvos raguva. 1913
10,5 × 15,9. LMAVB, A 8331, t. 14, Nr. 279
- 27.** Trijų Kryžių kalno ir Bekešo kalvos raguva. 1913
11,2 × 16,1. LMAVB, A 8331, t. 8, Nr. 156
- 28.** Bernardinų sodas ir Užupio panorama nuo Trijų Kryžių kalno. 1915–1916
10,3 × 16,4. LMAVB RSS, F11-2/52
- 29.** Bernardinų sodas ir Užupio panorama nuo Trijų Kryžių kalno. 1915–1916
11,2 × 16,1. LNM, ATV 17541
- 30.** Pilies kalnas nuo Misionierių kalvos. 1915–1916
31,8 × 23,9. LNM, ATV 15252
10,6 × 15,9. LMAVB RSS, F11-3/12
- 31.** Vilniaus bažnyčios. 1915–1916
11,5 × 15,4. LMAVB RSS, F11-2/17
- 32.** Trijų Kryžių kalnas iš Šv. Jono bažnyčios varpinės. 1916 rugpjūtis
15,1 × 9,6. LNM, ATV 15241
- 33.** Šv. Kotrynos bažnyčia iš Šv. Jono bažnyčios varpinės. 1916
15,8 × 11. LNM, AFP-1044
16,4 × 11. LNM, AFP-1247
- 34.** Vilniaus panorama su katedra iš Šv. Jono bažnyčios varpinės. Apie 1915
11,4 × 15,8. LMAVB RSS, F13-12/5
- 35.** Pilies kalnas iš Šv. Jono bažnyčios varpinės. Apie 1915
11,4 × 16,5. LNM, ATV 17539
11,1 × 16,5. LMAVB RSS, F11-2/25
- 36.** Senamiesčio panorama iš Šv. Jono bažnyčios varpinės. Apie 1915
10,8 × 16,1. LLTIB fototeka, apl. 24, inv. Nr. 5837
11,4 × 16,2. LMAVB RSS, A 8673, Nr. 45
- 37.** Senamiesčio namų stogai iš Šv. Jono bažnyčios varpinės. 1914
11,7 × 16,6. LMAVB RSS, A 7118, t. 8, Nr. 33
- 38.** Vilniaus panorama. Apie 1916
11,1 × 15,7. ČDM, Ta-1283
- 39.** Vilnius žiemą. Apie 1912
10,2 × 15,4. LNM, F 237
11,5 × 15,7. LMAVB RSS, A 8673, Nr. 2
10,8 × 15. LCVA, P-33988
- 40.** Vilniaus panorama su Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia. Apie 1912
8,2 × 14,2. LNM, GRD 99945/45
- 41.** Senamiesčio panorama. Apie 1912
10,3 × 16. LMAVB RSS, F11-2/29
- 42.** Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia. 1913
11,2 × 14,9. LMAVB RSS, A 8331, t. 13, Nr. 247
10,5 × 14,9. LMAVB RSS, A 7118, t. 13, Nr. 378

- 11,5 × 16. LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 284, l. 25
- 43.** Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios pagrindinis fasadas. Apie 1912
11,5 × 16,6. LNM, GRD 99945/13
- 44.** Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia ir pranciškonų vienuolyno kiemas. Apie 1912
15,4 × 11,2. LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 284, l. 20
- 45.** Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios portalas. 1913
16,7 × 9,4. LNM, GRD 106769
16 × 9,8. LMAVB RSS, A 8331, t. 5, Nr. 89
16,3 × 9,3. LMAVB RSS, A 8220, Nr. 12
16,3 × 9,7. LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 284, l. 19
16,4 × 9,2. LLTIB fototeka, apl. 24, inv. Nr. 5842
- 46.** Pranciškonų vienuolyno refektorijus. Apie 1912
15,8 × 10,9. LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 284, l. 22
- 47.** Archyvo rinkinių saugykla
Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčioje. 1912–1915
14,6 × 11. LNM, GRD 106766
- 48.** Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios fasado fragmentas. 1913
16 × 9,9. LMAVB RSS, A 7118, t. 1, Nr. 17
- 49.** Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios fasado fragmentas. 1913
16,2 × 11,5. LMAVB RSS, A 8331, t. 17, Nr. 321
15,7 × 11,3. LMAVB RSS, A 7118, t. 13, Nr. 381
15,9 × 11,1. LMAVB RSS, A 8220, Nr. 14
- 50.** Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios vaikinio fasado fragmentas. 1913
16,1 × 10,9. VDA, Nr. 208 (624)
- 51.** Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios vaikinio fasadas. Apie 1912
11,1 × 16,2. LNM, GRD 106764
- 52.** Suzinų koplyčia Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios šventoriuje. 1913
16,5 × 10,6. LMAVB RSS, A 8331, t. 8, Nr. 155
- 53.** Paminklas Józefui Montwillui (skulptorius Bolesławas Bażukiewiczus). Toliau – Suzinų koplyčia Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios šventoriuje. 1932
11,2 × 15,6. LMAVB RSS, F11-14/6
- 54.** Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčios šventorius. Apie 1916
16,3 × 11,6. LNM, GRD 106765
- 55.** Pranciškonų vienuolyno fasadas. Apie 1916
16,3 × 10,8. LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 284, l. 26
- 56.** Pranciškonų vienuolyno fasadas. Apie 1915
15,9 × 10,6. VDA, Nr. 197 (649)
- 57.** Pranciškonų vienuolyno fasadas. Apie 1913
15,7 × 11,3. LMAVB RSS, F13-20/4
- 58.** Pranciškonų skersgatvis ir Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia. 1912–1913
15,9 × 11,5. LMAVB RSS, F13-20/6
15 × 9,1. LMAVB RSS, A 8331, t. 1, Nr. 28
- 59.** Evangelikų liuteronų bažnyčia. 1913–1914
14,6 × 11,2. LMAVB RSS, F13-6/2
14,5 × 11,5. KPC PBDF, albumas Nr. 23-70
- 60.** Pranciškonų vienuolyno kiemas. 1915
10,9 × 16,2. LMAVB RSS, A 7118, t. 13, Nr. 379
11,3 × 16,5. LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 284, l. 23
- 61.** Pranciškonų vienuolyno kiemas. Apie 1924
11,4 × 16,7. LNM, GRD 106767
- 62.** Šv. Mikalojaus skersgatvis. 1913
10,3 × 15,4. LMAVB RSS, A 8331, t. 9, Nr. 178
- 63.** Lietuvių dviklasė mokykla (veikė 1908–1924) Lydos skersgatvyje. 1913
10,9 × 14,9. LMAVB RSS, A 8331, t. 9, Nr. 163
11,1 × 14,8. LMAVB RSS, A 7118, t. 2, Nr. 34
- 64.** Lydos skersgatvis. 1912–1913
15,1 × 10,5. LMAVB RSS, A 8331, t. 1, Nr. 16
- 65.** Lydos skersgatvis. 1912–1913
10,5 × 15,7. LNM, AFP-903
- 66.** Šv. Mikalojaus bažnyčia. 1913–1914
15,8 × 11,5. LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 302, l. 5
- 67.** Šv. Mikalojaus bažnyčios pagrindinis fasadas. 1913–1914
16,5 × 11,2. LNM, GRD 106746
16,9 × 11,3. LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 302, l. 4
- 68.** Šv. Mikalojaus bažnyčios pagrindinio fasado frontonas. 1913–1914
12,1 × 16,7. LNM, AFP-904
- 69.** Šv. Mikalojaus bažnyčia. 1913–1914
11,9 × 16,2. LNM, GRD 106745
- 70.** Šv. Mikalojaus bažnyčios didysis altorius. 1913–1914
16,4 × 11,5. LNM, ATV 7954
16,2 × 11,6. LNM, GRD 106747
16,9 × 11,3. LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 302, l. 1
- 71.** Šv. Mikalojaus bažnyčios interjeras. 1913–1914
16,2 × 11,4. LNM, GRD 106748
- 72.** Šv. Mikalojaus bažnyčios skliautai. 1913–1914
16,5 × 11,7. KPC PBDF, albumas Nr. 50-3
- 73.** Šv. Mikalojaus bažnyčios skliautai. 1913–1914
16,4 × 11,7. LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 302, l. 3
16,8 × 12,2. VDA, Nr. 464
- 74.** Šv. Mikalojaus bažnyčios vargonų choro fragmentas. 1913–1914
14,8 × 11,1. LNM, GRD 106749
- 75.** Šv. Mikalojaus bažnyčios vargonų choras. 1913–1914
10,9 × 16,2. LNM, ATV-7953
11,7 × 14,5. LNM, GRD 106750
12,2 × 16,5. LVIA, f. 1135, ap. 3, b. 302, l. 2
- 76.** Lydos skersgatvis. 1939–1943
11,7 × 16,8. Kun. Julijaus Sasnausko nuosavybė
- 77.** Lydos skersgatvis. 1939–1943
11,1 × 15,9. Kun. Julijaus Sasnausko nuosavybė
- 78.** Vilniaus panorama su Trijų Kryžių kalnu. 1916
10,2 × 16,4. ČDM, Ta-1288
- 79.** Vilniaus peizažas iš Šv. Jono bažnyčios varpinės. 1912–1913
10,5 × 16,3. LMAVB RSS, A 8331, t. 7, Nr. 130
- 80.** Vilniaus panorama. 1912–1915
10,1 × 15,6. LMAVB RSS, F11-2/39
- 81.** Šv. Onos, Šv. Pranciškaus ir Bernardino, Šv. Mykolo bažnyčių bokštai. Apie 1915
10,6 × 16,4. LNM, AFP-1311
10,6 × 16,7. LNM, GRD 106775
10,7 × 16,4. LMAVB RSS, A 8673, Nr. 36
- 82.** Vilniaus panorama nuo Trijų Kryžių kalno. Apie 1917
10,3 × 14,7. LMAVB RSS, F11-2/16
- 83.** Šv. Jono bažnyčios varpinė nuo Trijų Kryžių kalno. Apie 1917
15,9 × 11,4. LMAVB, F13-10/2
- 84.** Vilniaus panorama nuo Užupio. 1913
10,9 × 13,6. LMAVB RSS, A 8331, t. 14, Nr. 265
- 85.** Vilniaus panorama nuo Užupio. 1913
10,4 × 15,9. LNM, AFP-468
11,5 × 15,9. LNM, F 1308
- 86.** Vilniaus bažnyčios nuo Užupio. Apie 1913
11,5 × 16. LNM, Algimanto Miškinio kolekcija
- 87.** Vilniaus bažnyčios nuo Užupio. Apie 1913
11,7 × 15,9. LMAVB RSS, A 8673, Nr. 27
- 88.** Vilniaus bažnyčių bokštai. Apie 1913
11,2 × 16,4. LNM, AFP-467
11,5 × 16,3. LCVA, P-33985
- 89.** Vilniaus bažnyčių bokštai. Apie 1913
14,6 × 11. LNM, F 1309
14,5 × 10,7. LMAVB RSS, A 8673, Nr. 22
- 90.** Šv. Onos bažnyčia. 1912–1913
16,6 × 7,4. LMAVB RSS, A 8331, t. 3, Nr. 55
- 91.** Šv. Onos bažnyčia. 1912–1913
14,4 × 9,5. LMAVB RSS, A 8331, t. 13, Nr. 249
- 92.** Šv. Onos bažnyčios pagrindinis fasadas ir varpinė. Apie 1913
18 × 12,6. LNM, Algimanto Miškinio kolekcija
15,9 × 11. VDA, Nr. 5 (228)
- 93.** Šv. Onos bažnyčios pagrindinio fasado fragmentas. Apie 1913
15,6 × 10,9. LNM, ATV 7959
15,9 × 11,2. LNM, GRD 106777
- 94.** Šv. Onos ir Šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios. 1912–1915
11,5 × 16,4. LNM, ATV 15182
11,3 × 16,3. LMAVB RSS, A 8673, Nr. 39
11,1 × 15,9. LMAVB RSS, Fg. 1-955
- 95.** Šv. Onos ir Šv. Pranciškaus ir Bernardino bažnyčios. 1912–1915
11,2 × 16,6. LNM, ATV 17550
10,4 × 16. LLTIB fototeka, apl. 334, inv. Nr. 15676
- 96.** Šv. Onos bažnyčia. 1915–1917
16,4 × 11,2. LNM, GRD 106776
16,4 × 11,3. LLTIB fototeka, apl. 24, inv. Nr. 5839
- 97.** Šv. Onos bažnyčios pagrindinio fasado fragmentas. 1915–1917
16,5 × 11,6. LMAVB RSS, Fg. 1-995
- 98.** Šv. Onos bažnyčios portalas. 1915–1917
16,5 × 11,8. KPC PBDF, albumas Nr. 15-42
- 99.** Šv. Onos bažnyčios didysis altorius. 1913
11,3 × 15,5. LMAVB RSS, A 8331, t. 13, Nr. 252